

BİR İMLÂ HUSUSİYETİ

Ali Nihad Tarlan
Metin Şerhi Doçenti

Onbeşinci asırda yazılmış olan iki divanda imlâ noktai nazardan dikkatimi celbeden bir hususiyeti burada kaydetmek istiyorum. Bu divanlar 842 ve 840 tarihlerinde yazılmış olan “Şeyhî,, [1] ve “Ahmedi,, [2] divanlarıdır. Ondan evvel ve sonra yazılan divanları bu hususiyeti aramak suretile tetkik etmediğim için meseleyi tamim edecek değilim. Esasen bu kadar mahdud bir vesika ile her hangi bir mevzuda umumî neticeler çıkarmak doğru değildir. Ancak bu iki eserde aşağı yukarı bir kaide halinde riayet edilen imlâ hususiyetinin o devirde hiç olmazsa hakimiyetini kabul etmek zaruridir. Türkçe kelimelerin imlâsında sesli harflerin bir intizam altında kullanılmamasının aşağıda izah edeceğimiz bu imlâ hususiyetinden çıktığını da şimdilik bir faraziye halinde düşünebiliriz.

Aruz vezni ile Türkçe kelimelerin - kendi tasavvutları dahilinde - imtizaç edememesinden ve daha doğrusu onu kaynaştıracak zaman tekâmülü ile ferdî kudretin henüz bulunmaması yüzünden meydana gelen bu ufak hususiyeti izah edelim :

Türkçe kelimeler aruz vezni içinde imalelere uğramıştır. Divanı yazan veya istinsah edenler aruz veznine vakıf şahsiyetler olduğundan imaleli yerlerde muhakkak sesli harf koymuşlardır. Şeyhî divanından bir kaç misal :

سطوتوكوك ييلنه بك بك سليمان مورچه
رحتوكك خوانه طاوس قدسيلر مكس

Satvetü kelimesinin *tü* hecesi ile *rahmetü* kelimesinin aynı hecesi failâtün cüz'ünün *lâ* uzun hecesine tesadüf ettiğinden oraya birer و harfi ilâve edilmiş. *Yiline* kelimesinin *Yi* hecesi failâtün cüz'ünün *fa* uzun hecesine tekabül eder. Oraya da ى harfi ilâve edilmiştir.

[1] Ali Emiri Kütüphanesi

[2] Murad Molla Kütüphanesi

Eğer satvet ve rahmet kelimelerinin ikinci şahıs zamire muzaf oldukları zaman muzaf zamiri olan *inm* evvelindeki sesli harf gösterilecek ise ondan evvelki:

ای کمال قدرتک نفحنده عالم بر نفس
وی جلال عزتک بجزنده دنی کف خس

Beytinde kudretin ve izzetin kelimelerinin de *عزتوک*، *قدرتوک* şeklinde yazılmaları icap ederdi. Halbuki onlar kendilerinden sonra gelen sessiz harfle birleşip *lâ* cüz'üne tekabül ediyorlar. Binaenaleyh imaleye lüzum kalmıyor.

جنت فردوس دیدارو کله برک هوس

Bu mısra'da «didarunla» kelimesinin *ru* hecesi *ta* cüz'üne tekabül ettiği için imaleye tabidir. Onun için *r* harfinden sonra *و* ilâve edilmiştir.

ایرض آدن جان قلاغینه مکر بانک جرس

Bu beyitteki *قلاغینه* kelimesinin imlâsına dikkat olunursa *k* dan sonraki sesli harf konmamış çünkü o failâtün cüz'ünün *i* hecesine tekabül eder. Diğer *la* ile *gr* hecesi *lâ* ve *tün* uzun hecelerine mukabil geldiği için ikisine de sesli harf konmuştur.

شوق یازیسنده یندیله زلال وصلجون
تشنه دلار کوزلرنده قلده جیحون وارس

Yalnız bu beyt devamızı isbata kâfidir. Birinci kelime muzaf halindedir. Yani *onun şevki*, *شوق* şeklinde yazılmalıdır. Halbuki o hecede imale olmadığı için muzaf *ی* si hazfedilmiş *diler* kelimesinin yalnız *di* hecesi üzerinde imale olduğu için bir *ی* ilâve edilmiş. Eğer şuhudî mazinin üçüncü şahsının sonuna *ی* ilâvesi zaruri ise ikinci mısra'daki *kıldır* kelimesi niçin *قلده* şeklinde yazılmış. İmale olmayan yerlerde meselâ *din* kelimesi *دن*, *sidre* kelimesi *سدر* şeklinde yazıldığı halde:

عثمانک ایلنک انی نورین صاحی
بلیشدی حیات انکله دی حیا

«Osman» kelimesinin sonundaki *ک* rabıt zamiri olduğu halde sonundaki *ه* konmamış fakat *بلیشدی* de *ی* mef'ul cüz'ünün *û* hecesine *دی* kelimesi de *tailün* cüz'ünün birinci hecesine tekabül ettiği için sesli harfle yazılmıştır.

فاروق کم اولورد لایق نبوته

Mısıranda اولورد kelimesi علاتم eüzlerle karşılaşır. Aynen vezn içinde okunduğu şekilde yazılmıştır.

داستان سانکدرر کم قصه سی پر حصه در
ذکر اولن رستمدن انجق حيله و دستاندر

Bu beyitte سانکدر kelimesinin ilk hecesi üzerinde veznin *tün* hecesine mukabil geldiği için imale vardır. Ve bir ا ilâve edilmiştir. İmale olduğu için yazılan bu ا ve ی ler *a* ve *i* gibi okunmamalıdır. Bunlar yalnız imale işareti olarak kullanılmıştır. Çünkü سن şahsî zamiri bir yerden de yine imaleli olması dolayısıyla سین şeklinde yazılmıştır. Bu misalleri ilânihaye çoğaltmak ve divanda daha çok karakteristik olanlarını bulmak kabildir.

Ahmedî divanına gelince :

Bu divanı yazan müstensih aruz veznine büyük bir vukuf sahibi ve zamanına göre âlim bir zat imiş. «Şeyhî» divanında daha az ittihad ile rastgelenen bu usul, Ahmedî divanında denebilir ki katıyen ihmal edilmemiştir. Harekeli olduğu için fonetik itibarile çok değerli olan bu kitabdan alacağımız beyitlerle davamızı isbata çalışalım:

حمد سا که یازاشور ای پادشاه بی زوال
کم قدیم لم یزل سین و کریم لایزال

Birinci mısırada سا که kelimesinin birinci hecesi *tailâtün ün lâ* uzun hecesidir. İkinci mısırada لم یزل سین kelimesinin سی hecesi yine veznin *lâ* hecesi ile karşılaştığı içm bir ی sesli harfi ile yazılmıştır.

عزتک فکرنده قالمش عقل غنجه بیک تنک
قدرتک وصفنده اولمش روح لاله بیک لال

Bu beyitte de بیک kelimesinin birinci hecesi *tailün cüz'ünün fa* uzun hecesine mukabildir. Onun için *b* den sonra ی konmuştur. İkinci hecesi olan ک ise yalnız esre harekesile gösterilmiştir.

چونک یوخ ذاتکده سینک وصل و بین و کیف کم
پس خیال اولاسنی فهم ایلك وهم و خیال

Bu beyitte iki şahıs zamiri vardır ki ayrı yazılmıştır. Birinci mısradaki سينك kelimesinin birinci hecesi yine *tailâtün* cüz'ünün *lâ* uzun hecesine mukabildir. Onun için سينك şeklinde yazılmıştır. Halbuki ikinci mısradaki aynı hece ع kısa hecesine tekabül ettiği için ع ilâve edilmemiştir.

Son olarak şu beyti yazmakla iktifa edeceğim. Bu beyt mevzuumuz olan imlâ usulini en karakteristik evsafı gösterir:

چون ددك نحن قسمنا عين حكمت دولدبس
بوزن درويش ايدبن وردوك آكه ملك و مال